

Eesti kool ja pedagoogiline mõte aastail 1917-1920.

I. Kõnealuse uurimuse allikaist, ent samuti uurimise meetoditest.

Iga teadusliku töö väärikuse üle otsustamisel pakub küllaltki usaldatavat tuge kasvõi põguski ülevaade neist teaduslikest allikaist, milledest uurija oma materjalid on ammendanud.

Nii mõnigi kord, kui lugejal pole ahti või ka piisavat tahtmist vestava uurimusega ligemalt tutvuda, võib uurimuse eeldatavast ulatusest, nagu ka eriti vestava uurimuse sisulisest sügavusest ettekujutust saada, on küllalt, kui ta heidab pilgu kõnealuse töö teaduslikele alusmaterjalidele nagu ka lugeja tähelepanu köitva töö teostamise teaduslikule metoodikale.

Juba uurimuse nende lahutamatu komponentide - teaduslikest allikaist ja teaduslikust metoodikast - ülevaate saamine lubab kompetentsemal lugejal, toetudes ainult uurimuse mainitud olulisile osiseile, teha küllaltki ammendava otsuse uurimuse enese heaväärikuse suhtes.

Ei tohiks pälvida pikemat põhjendamist väide, et kui juba teadusliku töö alusmaterjalid on vaid osalised ja uurimistöö metoodika on teaduslikult puudulik, lünklik või muida ebaküllaldane, ei saa uurimaselt eneseltki oodata esmaklassilist taset.

Ja vastupidi. Kui uurimuse alusmaterjalid on ammendavalt ulatuslikud, ja uurimistöö metoodika teaduslikult laitatu, on raske oletada ebaõnnestunud uurimust.

Märgitagu kahjatsesetavalt, et kuivõrd asi puutub pedagoogilise uurimistöö alusmaterjalisse Eestis, siis mõnede ajajärgude

PEDAGOOGIKA
ARHIIVMUUSEUM
FOND K43082-3

suhtes on kirjalik aine eriti häirivalt osaline ning lünklik. Eriti tuleb seda väita just ka käesoleva uurimistöö juhul, ja seda eeskätt järgnevate osade ning ajavahemike suhtes.

1) Kodanliku Ajutise Maanõukogu Haridusosakonna (mis on esimeseks eesti rahva Haridusministeeriumiks) tegevuse puhul (see Haridusosakond astus tegevusse Ajutise Maanõukogu valimiste järel 1917.a. suvel ja töötas-tegutses 1917.a. oktoobrikuu lõpuni, millal see kõne revolutsiooni kahetsusväär-

2) Eesti Tööraha Koolivalitsuse tegevuse puhul. See, esimese eesti rahva sotsialistliku Haridusministeeriumi osa etendanud asutus alustas teaduspäraselt tegevust pärast 1917.a. detsembrikuu õpetajate üldkongressi, Eesti Tööraha ja sõjaväelaste Saadikute Nõukogu Täidesaatva vastega mees, kes usundiküsimustesse suhtus suurima pieteeditundega. Muis koolipoliitika ja õppe- ning kasvatustöö põhiküsimusis oli aga Peeter Põld põhiliselt demokraatliku vaadetega eesti kooliteadlane, kes aga oma seisukohtade kaitsmisel ning põhjendamisel polnud kaugeltki nii egar nagu neile vastetile ning seisukohile oleks kasuks tulnud.

28.-30. dets. 1917.a. Tallinna Tütarlaste Kommertsikooli hoonesse (praegu asub selles avaras, oma aja kohta ülimalt heas koolihoones, mille lõplikku valmimist häiris Esimene Imperialistlik Maailmasõda (1914-1917.a.) Tallinna Merekool. Lisetagu, et selle koolihoone sisustamisest oma aja kohta parima õppeinventariga võttis kõige aktiivsemalt eesti XX saj. esimese poole suurimaid ja teenekameid töõõpetuse teoreetiliste aluste põhjendajaid ja rohke

sellekohase õppe- ning metoodilise kirjanduse soetajaid - Teodor Ussisoo, kes nii kahju, kui seda polegi nentida, saadeti pärast EK(b)Partei Keskkomitee VIII pleenumit, mis peeti teadupärest aprillis 1950.a. Tallinnas, Nõukogudesse Kriminaalkodeksi ja Kriminaalprotsessi Kodeksi üldtuntud eeskirju jõhkralt jalge alla tellates, Siberisse asumisele, kust ta 1956.a. täiesti rehabiliteerituna, taas Tallinna naasis, ja kuigi tema naisel oli Nõmmel, Pärnu meentee ääres mansardkorruse ja saksepärase torniga individuaalelamu, mis ei kuulunud natsionaliseerimisele, ei leitud neile pikkade piinavate aastate jooksul pärast täielikku rehabiliteerimist ja Siberisse karukolkast, kuhu 70-aastane Teodor Ussisoo ehitas samuti väikese individuaalelamu oma tubli naise ja enese tarvis, pidid nad viieks aastaks elama kuskil Väänas pisukeses toaüberikus, kuhu kirjutuslaudki sisse ei mahtunud, mille tõttu, kuna kadunud Teodor Ussisoo hakkas, käised üleskäärinud, Eesti NSV Üldhariduslike koolide pedagoogide ja õpilaste tarvis Eesti NSV Haridusministeeriumi pedagoogilist perioodikat, eriti ajakirja "Nõukogude Kool" veerge kasutades, kuna Teodor Ussisoo väljapaistva tegeliku tööõpetuse apostlina ja sellekohase õppe- ning metoodilise kirjanduse soetajana, asudes eesti-keelse tööõpetust käsitleva õppe- ja metoodilise kirjanduse soetamisele Nõukogude Eesti koolide, mõistagi eeskätt üldhariduslike koolide tarvis, pidi vastavad tehnilised joonised (kadunu, kuuludes ühtlasi eesti vanema põlve tunnustatuimate joonestajate hulka) tuttavate ja sõprade kortereis sooritama. See häiriv, iga kodaniku hinge põhjani solvav olukord kestis ometi pikki aastaid, kuigi selle olemasolust oli varakult heas kirjalikus vormis informeeritud meie vabariigi juhtivaid asutusi, sealhulgas ka Eesti NSV prokuröri.

Alles Teodor Ussisoo naasmise täielikult rehabiliteerituna 1956.a. teisel poolel, võimaldas Eesti NSV Haridusministeeriumi perioodilisel

pedagoogilisil väljaseadell (ajaleht "Nõukogude Õpetaja", ajakirja "Nõukogude Kool") hakata lugejatele pakkuma heel teoreetilisel ja kogunud praktiliseltasemel seisnud kirjutisi, mida õpetajad, direktorid ja koolide inspektorid väga tarvitasid, sest alates 1953/54. aastast hakati Nõukogudemaal üldise, sealhulgas ka Eesti NSV Üldhariduslikes koolides täiendust iseseisva õppeainena teastama, mille tõttu tarvidused sessuguste kirjutiste vastu ei kaovenud päevade, vaid juba otse tundideviisi või kaup. Mainitagu täienduseks eespoolõeldule, et puidatöö osas juba Teodor Ussisoo elu lõpu-päevadel, ühes osas aga pärast tema surma, 1960. aastal, ilmus temalt "Metallitööde album" Üldharidusliku koolile V-VIII kl. õpilastele, kus Teodor Ussisoo metoodilis-pedagoogiline mõtte on saavutanud üli-ma täiuse. See, kolmeveerand sajandit turjal kandnud eesti täiendustuse isa, kelle üllaks deviisiks poisikese põlvest saadik oli olnud: "Töö on elu aisu! Töö võidab kõiki!", nagu ka tema arvukate andekate õpilaste, nende hulgas näit. Õpetaja Vesari, Tallinna 38. 8-klassiliseest koolist, praktiline abi täiendustuse teastamisel Üldhariduslikes koolides (täiendus heideti välja Eesti NSV Üldhariduslikest koolidest tollesegse Eesti NSV haridusministri Voldemar Oja poolt ajavahemikul 1950-1952. a., Seege vahetult pärast EK(b) Partei KK VIII pleenumit 1950. a. aprillis osa eesti nõukogude kooli su pämst-nud täiendustuse suhtes, seda peavad kõik kompetentsed isikud ja asu-tused varem või hiljem tunnustama), kuna alles ühe eluõiguse saan-nud nõukogude võimasse eitavalt suhtuvad õpetajad, kelleks olid ees-kätt aasad ja kompetentsed asutused ning ametiisikud tunnustama kui nad ei tahs meesuvääruse valgusele sattuda, langeb suväärsele Teodor Ussisoole ja tema tublidele pedagoogidena töötavatele õpetaj-jeile, nagu paljudele muudelegi vanema põlvkonna õpetajatele (õigu-poolsest õelda: kodanlikul ajal aastail 1920-1940 hariduse saanud

vastavale õpetajale). Teadupärast asus eespool mainitud 1917.a. detsembrikuu õpetajate Üle-Eestiline kongress, kust ümarguselt loo saadikut osa võttis, kusjuures esindatud olid kõik maakonnad peale Viljandimaa ja mitte Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu Täidesaatva Komitee esimees Jaan Anvelt Täidesaatva komitee nimel avas. Lisatagu, et see on esimeseks sündmuseks eesti rahva võitlusrohkes ajaloo, millal kõrgemat poliitilist võimu teostav asutus kutsub kokku õpetajate kongressi ja millal mainitud kõrgemat poliitilist võimu rakendava ressoori juht avab õpetajate Üldkongressi. Tevalist hõlmastavat protsedenti ei leidu ei eesti rahva ajaloo varasemais ei ka kahjuks hilisemais, mida võib vaid kahetseda.

Märgitagu, et esimese eesti õpetajate Üldkongressi nimetusega: I eesti hariduskongress, mis peeti Tartus 7.-9.apr. 1917, seega ühel ajal ülevenemaaliste õpetajate kongressiga, kust ka eesti õpetajaskonna esindajad osa võtsid (näit. Jüri Annusson ja Ernst Martinson-Murdmaa Tallinnest, kutsus kokku 1906.a. asutatud Eesti Noorsoo Kasvatuse Selts Tartus), kusjuures kongressi eest vastutajaks oli hariduselt kõrgema haridusega jurist, ühtlasi "Postimehe" toimetaja ja väljaandja Jaan Tõnnisson, kusjuures pedagoogilise suuna üritajaks oli ERKS-i tütarlaste gümnaasiumi (praegu asub see avaras hoones Tartu II keskkool) põline direktor Peeter Põld, hilisem eesti esimene pedagoogikaprofessor ja Tartu Ülikooli pedagoogikakateedri juhataja.

Teise eesti õpetajate Üldkongressi nimetusega: II Eesti Hariduse Kongress, mis toimus 21.-23.juunini Tartus, kutsus kokku juba 14.(27.) mail Rakveres asutatud Eesti õpetajate Liit. (Olgu sulgudes lisatud, et esimestena eesti rahvakooliõpetajate peres

tötsid õpetajate ülemaalse organisatsiooni asutamise üles
ja nimelt Veebruarirevolutsiooni ohvrite matmise õhtul, olles
kogunenud Petrogradi Eesti Jaani Koguduse kirikukooli ruumidesse
esimesele kokkutulekule, Petrogradi linna ja Petrogradi kubermangu
eesti soost õpetajad, ent samuti mõnedki tsaariarmees teenivad
sõdurisinelis eesti rahvakooliõpetajad.). Selle ülemaalse õpe-
tajatekongressi tähtsus ei seisne ainult sõdade kardinaalsete
pedagoogiliste ja kogu poliitiliste sõlmküsimuste, nagu seda
on näiteks koolisüsteemi ja kooli ning kiriku ja usuõpetuse õpe-
tamise probleem, vaid ühtlasi ka esimeste, eesti pedagoogide poolt
eesti rahvakooli tarvis Tallinna Õpetajate Seltsi poolt koosta-
tud eesti algkooli õppekavade üksikasiojalises läbiarutamises ja
vastuvõtmises, milleks see kongress moodustas kongressi saadi-
kuist vastavate õppeainete komisjonid.

Eesti õpetajate 1917.a. detsembrikuu viimaste päevade üle-
maaline kongress, kus kõige arvukamalt olid esindatud mas-rahva-
koolide õpetajad üle Eesti (senini selgumata põhjustel polnud
üksnes Viljendimaa rahvakooliõpetajad esindatud), võtnud põhi-
mõttelise seisukoha Eesti Töörahva Koolivalitsuse asutamise ka-
suks, valis ühtlasi oma esindejana Eesti Töörahva Koolivalitsuse
koosseisu tollal Petrogradis töötava eesti pedagoogi Artur Vall-
neri ja ülemaalse haridusnõukogu koosseisu Juhan Tautsi. Ühtlasi
tegi kongress otsuseks kohustada Eesti Töörahva Koolivalitsust
hiskata välja endise ülemaalist üldpedagoogilist ajakirja "Eesti
Kool", mille esimene kaksiknumber (nr. 1/2, 1918.a.) ilmus Tallin-
nas (ajakirja toimetus asus, veel Veebruarirevolutsiooni eel
Eestima kuberner Korostovetsi residentsiks olnud lossis. Praegu
tunneme seda hoonet Toompea lossi nimetuse kaud. Teadupärast

tõstavad selles loosis praegu: Eesti NSV Ministrite Nõukogu, Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riiklik Planeerimisjõu, Eesti NSV Välisministeerium ja mõned muud asutused).

Kui 1917.a. kaks esimest eesti õpetajate üldkongressi - esimene 7.-9. apr. ja teine 21.-23. jaanil 1917.a. - kulgesid kodanliku demokraatliku lipu all ja kui nende kongresside püüded pedagoogika valdkonnas piirduvad samuti demokraatliku pedagoogide seisukohtade esitamise ja kaitsmisega, kuigi viimati mainitud kongressi sõnavõttudes võib tabada ka mõningaid marksistliku pedagoogika algmeid.

Demokraatias sotsialismi suunas kulgeval teelastus aga suure põhimõttelise sammu edasi 1917.a. detsembrikuu üldkongress, asudes näit. usuõpetuse koolide tööst kõrvaldamise seisukohale, s.t. koolihariduse sise täieliku teaduslikkuse positsioonile.

Selle olulise kongressi tööst, millest kodanliku võimu 20 aasta kestel ei kirjutatudki ainatki rida ega lausunud ühtegi sõna, selle kongressi tööst on meie päevini trükitõlkes kahjutsevalt küsivalt säilinud: Kongressi kahe esimese päeva tööst langeb ulatuslikum ülevaade esimeses eesti marksistlikus pedagoogilises ajakirjas "Eesti Kool" nr.1/2, 15.jaan.1918.a. ja nr.3/4 31.jaanuarist 1918.a. (Olgu selgub selgitavalt meenutatud, et eestikeelse pedagoogilist ajakirja sellest nimetusest tuleb rerevalt lahus hoida selle kaks nimeksimu: aastail 1935-1940 kodanliku Eesti Haridusministeeriumi poolt väljaantud üldpedagoogiline ajakiri "Eesti Kool", ja teise Saksa okupatsiooni aja järku (aastad 1941-1944.a.) kanduv almanahh "Eesti Kool", mis ilmus Haridusdirektooriumi väljannetena 1943.aastal).

Selles käesoleva sajandi esimese poole Eesti kooli ajaloos erakordset osa etendanud ülemaalse õpetajatekongressi delegaatidest on allekirjutanul õnnestunud üles leida vaid üks - Harjumaale delegaat Raikula ministerruumi kooli õpetaja, kel oli tolle aja kohta hõlmavalt soliidne haridus- tütarlastegümnaasiumi täieliku kursuse lõpetamise diplom, ja kes kunagise Eesti õpetajate Liidu juhtkonna demokraatliku tuumiku ühe juhtiva tegelase Jaan Rummo abikaasana (seega praegune nimi: Alvine Rummo) eluneb juba aastakümneid Tallinnas.

Kahjuks on tema mälestused mainitud kongressist, kuigi ta on toiminud kõnealusel korral kongressi sekretariaadi liikmena, sedavõrd kasinad, et need ei paku senini trükisõnas ilmunule mingit mainimisväärtet lisa.

Seda pekilisemana kerkib meie ette ülesanne: hakata kiires korras eeskätt just ka kõnealuse kongressi, nagu ka kahe eelneva kongressi ja muude kooliharidust valgustavate allikate kohta suulisi pärimust koguma.

Allekirjutanu kogemuste põhjal võib väita, et pensionieas õpetajate nagu ka muude ärksamate inimeste kodudes võidakse uurijat koostitada mitte üksnes uuritavate eesti kooliajaloo episoodidega, vaid ka mõnedeegi dokumentidega, mis heidevad olulist täien-davat helki eesti kooliajaloo mõnede aastakümnete kanvaale.

Ühtki püüet ning pingutust, mis selles suunas ette võetakse, ei tule ülearuseks ajaraiskamiseks pidada.

Allakirjutanu ongi ses suunas mõned sammud astunud, mis mõõmustevaid teaduslikke võite töötavad.

Ebakülmäldaselt on senini meie trükisõnas valgustamist
3
leidnud ka esimese Saksa okupatsioonikuude (veebr.1918 kuni
november 1918) kooliolud.

Teisi, juba 1924.aastast, seega juba 5 aastat pärast oku-
patsiooni ennast, on Hans Kruusi nimest ilmunud ühe ulatuslik
rohkele faktilisele materjalile toetuv ja elavas ning veenvas
keeles kirjatatud uurimus pealkirjaga "Saksa okupatsioon Eestis",
mis tänini on ainus selle ulatusega publikatsioon selle murrangu-
lisest vasturevolutsiooni perioodist.

Siiski peab mainima, et kuigi selles prof. Hans Kruusi
teoses on okupatsiooniga kooliküsimustele omaste peatükki pühen-
distud, pole sellega siiski seda küsimust ammendada võidud, mistõttu
ka selle perioodi eesti kooliajaloo küsimused tarvitsevad uuri-
terast silma ja aruket pead.

4) Eesti koolihariduse üldrahvalike, ülddemokraatlike teotlus-
te, ent ühtlasi ka esimeste sotsialistlike püüdluste esitamise
ja esimeste rakenduslike sammude suhtes on hindamatu teadusliku
tähtsusega Eesti Töörahva Kommuuni (nov. 1928
kuni mai 1929. a.).

Eesti Töörahva Kommuuni Valitsuse koosseisu kuulus praegu-
ses mõistes haridus- ja kultuuriministeeriumi osa etendanud Eesti
Töörahva Kommuuni Kultuuri- ja Haridusvalitsus, endaka, töörahva
teotluse jagama asunud eesti pedagoogi Artur Vallneri juhtimisel.

Meenutagu, et veel Veebruarirevolutsiooni järel oli Artur
Vallner parteiliselt kuuluvuselt kodanlik-demokraat, kuuludes
juhtiva mehena vastavasse kodanlikku rühmitusse, täites mitmete
kuude kestel Eesti Ajutase Maanõukogu esimehe vastutusrikkaid kogu-
seid.

Kui ega Maanõukogu juhtkonnas ümbervelimistel eesti kodanluse
nimamehed nähtavasti Artur Vallneri liigsete pahempoolsete sümpa-
tiate pärast, talle enam Maanõukogu esimehe kohale tagasieliminise
nõul oma toetust ei kinkinud, pöörduski Vallner kõhklematult Anvel-
di-Põõgelmanni partei poole, kus ta ka erusaadavat suhtumist leidis.
Siitpeale on Artur Vallneri väljapaistev pedagoogikakannne ja so-
liidne haridus (Vallner oli lõpetanud Peterburi Ülikooli matemaati-
kateaduskonnas) jälgitult eesti töörahva ja tema noorsoo kommunist-
liku kasvatuses ja hariduses õilestele ülesannetele pühendatud. Artur
Vallneri füüsiline hävitamine 30-ndate aastate teisel poolel (vis-
itati 1937.e.) on lohutamatu tragiline kaotus mitte ainult eesti,
vaid ka vene töörahvale, kõigile Nõukogude Liidu rahvastele.